

Espais de sociabilitat a la Figueres del segle XIX (I): El Casino Figuerense, 1857-1893

Albert Testart i Guri^{a*}

^a *Llicenciat en Història i Ciències polítiques*

RESUM

El pas de l'antic règim a un estat liberal va suposar per a la ciutat de Figueres l'inici d'un seguit de transformacions econòmiques i polítiques que van tenir una derivada en les seves estructures de sociabilitat. A mitjan segle XIX van començar a constituir-se diferents entitats culturals i de lleure que reflectien els diversos projectes ideològics dels nous grups socials emergents. Aquests espais, que responien a uns interessos i a unes necessitats ciutadanes noves, canalitzaven i expressaven les aliances i els enfrontaments d'unes classes socials no sempre homogènies, precisament perquè s'estaven configurant i prenent consciència d'elles mateixes durant aquells anys. El 1857, el *Casino Figuerense* fou un dels primers a fundar-se amb uns objectius molt clars: representar uns sectors de classes mitjanes-altes amb un pensament políticament progressista i econòmicament productivista.

Paraules clau: Casinos, ateneus, sociabilitat, Figueres, segle XIX, republicanisme.

Spaces of sociability in nineteenth-century Figueres (I): The Casino Figuerense, 1857-1893

ABSTRACT

In the city of Figueres, the passage from the old regime to a liberal state was accompanied by a series of economic and political transformations that also affected its structures of sociability. Beginning in the mid-nineteenth century, different cultural and recreational associations were created which reflected the various ideological projects of the emerging new social groups. These spaces responded to new interests and citizen needs, and channelled and expressed the alliances and confrontations of not always homogeneous social classes, precisely because they were only emerging and becoming aware of themselves during those years. In 1857, the Casino Figuerense was one of the first ones to be founded with very clear objectives: to represent sectors of the middle to upper classes with politically progressive and economically productive ideology.

Keywords: Social clubs, Casinos, sociability, Figueres, nineteenth century, republicanism.

---

* Correspondència: Albert Testart i Guri
E-mail: atestartguri@gmail.com

Recepció: 06/06/2017 • Acceptació: 10/09/2017

DOI: 10.2436/20.8010.01.224

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos (AIEE), Figueres, vol. 48 (2017), pàg. 89-112

Els casinos foren un dels canalitzadors principals de l'associacionisme d'esbarjo en el marc d'una nova sociabilitat urbana que s'estava formant als inicis de l'estat liberal. De fet, són un dels instruments a través dels quals les diferents classes naixents s'adapten a la fi de l'Antic Règim i al triomf del liberalisme. La nova societat que s'estava construint necessitava aglutinar la població en punts d'interès compartits. Li calia donar sortides diferents al lleure, tot suplint el dèficit de l'oferta estatal, també afavorir les activitats solidàries i, sobretot, esmorteir les cada cop més grans diferències ideològiques i socials. Els casinos foren uns instruments adequats per assolir aquests objectius sistèmics. Però al mateix temps, cal dir-ho, van ser un element de control de les dissidències i de foment de l'educació de les masses per adaptar-les a la nova realitat de la lògica capitalista.

Els casinos¹ es diferenciaren, almenys nominalment, dels ateneus en la seva dimensió lúdica, ja que aquests tenien en la instrucció i la il·lustració la seva intencionalitat primera. Així, els casinos jugaran un paper fonamental dins l'entramat institucional del món burgès liberal, sobretot en la conformació d'una forma de vida urbana tot creant els seus propis canons i valors vitals, també polítics, per exportar-los a les classes subalternes.

Foren, finalment, uns espais de preeminència masculina en què es generava un cert capital social, tant a escala local com comarcal, tot conformant xarxes de poder, enviant missatges simbòlics a la resta de la societat i, consegüentment, projectant un estatus determinat.

A les dècades centrals del segle XIX, Figueres es transforma amb un creixement sostingut, tant demogràfic com econòmic, fruit d'una activitat mercantil i industrial que aprofitava l'estabilitat de la postguerra carlina. La ciutat es renova urbanísticament en un marc d'un cert dinamisme sociopolític i els hàbits culturals forçosament canvien.

Serà dins d'aquesta nova petita ciutat burgesa on apareixen els primers casinos² com a mostra d'un model més modern de sociabilitat. En aquells anys encara podem trobar formes de diversió popular institucionalitzades lligades, per exemple, a canals de beneficència pública, però la festa ja comença a agafar el to laic i secular plenament modern. És a dir, regularitzat per llei i celebrat en espais especialitzats.

---

1. Paraula que prové de l'italià i que significa casa petita. L'origen rural del mot es va transformar durant el segle XIX en espais urbans que tenien una connotació de casa apartada de l'agitació ciutadana i del control polític. És a dir, un espai privat reservat als socis, diferent a una taverna que era un local obert a tothom.

2. Pascual Madoz assenyala al seu *Diccionario* publicat el 1850 l'existència d'un casino a Figueres del qual no en tenim cap coneixement.

Ens podem trobar amb diferents tipologies de casinos. Uns amb pulsions més menestrals o populars i d'altres més mesocràtics, fins i tot d'aristocràtics. No oblidem que, tot i la seva aparença forma apolítica, s'hi amaguen sempre veritables plataformes de creació ideològica i sovint de formació d'identitats de les noves elits.

A la Figueres de mitjans del segle XIX, el pes dels sectors artesans i dels petits comerciants i fabricants era important. Les rendes i les oportunitats estaven relativament prou repartides en comparació amb altres realitats urbanes catalanes. Aquesta base socioeconòmica, malgrat estar políticament prou al marge d'un sistema profundament centralitzador i restringit, lluitava des de diferents fronts per ampliar els àmbits de democràcia i per assolir un repartiment dels beneficis del creixement econòmic i dels avantatges cívics de la societat liberal. En definitiva, treballava per la llibertat i la justícia social.³

Les elits no sempre responen al mateix programa cultural i polític. Les podem trobar creant espais de col·laboració, però també construint-ne d'altres que entren en competència. De fet, les diferents burgesies en ascens i les classes mitjanes en formació no eren un conglomerat homogeni. Ni a Figueres ni enlloc. S'aniran configurant amb el temps per sedimentació a partir de les diferents experiències i conflictes viscuts que faran confluïr, o no, interessos i consciències col·lectives. Els diversos llocs de relació i d'intercanvi que es creen a mitjan segle XIX a Figueres, casinos, societats i centres, responen a aquestes lògiques històriques.

El 1856⁴ es funda el *Casino Menestral Figuerenc* del qual en tenim alguns treballs⁵ que ens han aportat certa llum al seu caràcter original, lògicament menestral i artesà. No obstant això, encara no disposem de cap estudi aprofundit de la institució durant tot el segle XIX fins a la guerra de 1936. L'any següent es funda el *Casino Figuerense* que serà objecte exclusiu d'aquest primer article sobre la sociabilitat vuitcentista de Figueres. Un casino que respon a algunes inquietuds sociopolítiques del *Menestral* però des d'un vessant molt més mesocràtic. Com veurem, desapareixerà als inicis de la dècada dels noranta. També de 1857 data la fundació de la *Sociedad La Aldeana*, una entitat de ball creada per joves de la ciutat, però que més enllà d'alguns socis inicials i del seu reglament no en sabem gaire res més.

3. Jaume SANTALÓ, "El desplegament de la Figueres burgesa. Una aproximació socioeconòmica (1844-1868)". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 44 (2009), p. 131-156.

4. Del mateix any o del següent podria datar la fundació de la *Sociedad el Parnaso* de la qual no en sabem pràcticament res.

5. Erika SERNA I COBA, "El Casino Menestral Figuerenc vist des del seu arxiu, 1856-1996". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 32 (1999), p. 357-407; Josep VALLS. *Signatures. El llibre d'Or del Casino Menestral, (1856-2000)*. Figueres: Ajuntament de Figueres. 2000; Albert TESTART I GURI. *El Casino Menestral Figuerenc, 1939-1979. Un estudi de sociabilitat sota el franquisme*. Figueres: Ajuntament de Figueres, 2010, p. 45-60.

El 1858 es crea una altra entitat de tarannà molt diferent, fins i tot oposat als que acabem de citar, i orientada al lleure de les classes altes, el *Liceo Figuerense*, que com la majoria d'espais de sociabilitat figuerencs a data d'avui no té cap aproximació analítica. També cronològicament es crea, o almenys hi ha un intent de fundació, el *Casino del Comercio* el qual tingué un recorregut prou incert. Més coneguda serà la vida del *Casino Artístico*, fundat el 1859 i desaparegut el 1870. Un casino que per activitats i actituds polítiques tenien un parentiu (en algun moment determinada premsa republicana en parla com a entitats germanes) amb el *Menestral* i el *Figuerense*.

La dècada dels seixanta (1862) veurà la fundació d'una entitat d'ampli recorregut fins a l'actualitat i que acabarà reagrupant les classes populars figuerenques durant moltes dècades, la *Societat Coral Erato*. Sobre l'*Erato* disposem, des de fa anys, d'algunes aproximacions a la seva història⁶ i estem a punt de tenir-ne una de global, tant temàticament com cronològica, que ens permetrà conèixer en profunditat l'entitat des dels seus orígens fins als nostres dies.⁷ Al mateix any es coneix l'existència de la *Sociedad La Juventud*, la qual té com objecte l'oci a través de danses. Però poca cosa en sabem més enllà de 1863. Aquesta dècada també viurà el naixement del *Casino el Lazo* (1866), de curta existència, ja que s'extingeix al cap de sis anys. Un casino que, si bé també el podríem encasellar dins el conjunt d'entitats progressistes de la ciutat, no gaudia exactament de les mateixes relacions de fraternitat entre elles.

Les corals figuerenques, no obstant això, no es limitaren a l'*Erato*. De 1870 coneixem l'existència de la *Societat Coral Juventud Figuerense* tot i que no en tenim cap més notícia a partir de l'any següent. Un altre cor, anomenat la *Fraternidad*, es funda el 1879. D'aquest en sabem el seu recorregut, però escàs, ja que acaba el 1887. Tres anys abans, el 1884 es crea el cor l'*Amistad Figuerense*, però que ha deixat ben poc rastre, tot i que podria ser que fos la base inicial de la *Sociedad la Amistad* creada el 1890 i que desapareix a principis del segle xx.

La dècada dels vuitanta veu néixer dues entitats. La primera el 1884, el *Centro de Catòlics de Figueras*⁸ que com el seu nom indica té un component confessional

6. FRANCISCO JAVIER GIRONELLA FALCES, "De la historia de la veterana Sociedad la 'Erato'". Dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Vol. 3, (1962), p. 270-285. RAFAEL TORRENT I ORRI, *La Sociedad Coral Erato*, Figueres: Sociedad Coral Erato, 1970. RAFAEL TORRENT I ORRI, "Relaciones entre el Teatro Principal y la Erato en el siglo XIX". Dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 9, Figueres, (1973), p. 9-78.

7. Beca Ciutat de Figueres 2011 guanyada per l'equip investigador format per: Marciano Càrdaba, Anna Costals, Alfons Gumbau, Erika Serna, Anna Teixidor i Albert Testart.

8. JOSEP BERNILS I MACH, *75 anys del Patronat de la Catequística de Figueres*. Figueres: Patronat de la Catequística de Figueres, 1998, p. 9-11.

clau i el suport de l'Església Catòlica local. Tanmateix la seva durada no és gaire llarga, ja que es dissol el 1907. La segona el 1885, la *Sociedad Recreativa La Concordia* de la qual a part de reglament, seu i primer president no en coneixem res més.

El 1891, a part de l'aparició d'una *Sociedad Recreativa El Submarino Peral* de la qual només en sabem que se li aprovà el reglament, neix la *Sociedad Sport Figuerense*,⁹ un casino que ha traspassat dos segles i encara té vida social. Aquesta entitat neix com a espai de socialització de les elits a partir de nous fenòmens d'oci que estaven apareixent en aquells finals del XIX, l'esport.

La darrera entitat que sorgeix a la Figueres del segle XIX és el *Círculo Apolo*, concretament el 1893, una associació de capes mitjanes que tenia per objecte organitzar balls als salons del teatre municipal. Desapareixerà el 1913.

Cal assenyalar, per finalitzar aquest ràpid panorama del món de l'associacionisme de la Figueres de la segona meitat del XIX, que també existiren diferents centres adscrits o patrocinats per partits polítics, bàsicament republicans, que tenien com a objectiu difondre els seus ideals polítics. Més enllà de la creació de marcs estables de sociabilitat responien a criteris sovint conjunturals i sempre partidistes. Però no per això cal oblidar-los, especialment si volem comprendre les relacions (aliances i disputes) que es formaven entre les diferents entitats.

INICIS DEL CASINO FIGUERENSE

El *Casino Figuerense* es constituí el 25 d'octubre de 1857,¹⁰ gairebé dos anys després que ho feu el Menestral. Cinc dies després, una comissió interina formada per Fernando Bardem, Joaquín Bonavaí, Juan Callís,¹¹ Juan Auter, Ramón Calvet,¹² Esteban Rius i Gerónimo Fusellas envien una carta a l'Ajuntament demanant autorització pel reglament social que havien redactat i que estava conformat per

9. Disposem d'una aproximació general a la història de l'entitat: Josep BERNILS I MACH, *Un segle de la societat "Sport Figuerenc"*. Figueres: Casino Sport Figuerenc, 1991.

10. Del mateix any coneixem l'intent de creació de la *Sociedad Aldeana*. Una entitat de la qual a penes en sabem que envien dos reglaments a les autoritats per a la seva aprovació. El primer, el 26 d'abril, signat per Juan Fort, en què s'indica que es tracta d'una societat de ball creada per joves de la ciutat. El segon, datat el 14 de maig, el signa la Junta fundadora: president, Pablo Mir; secretari, Francisco Oliva; dipositar, Fernando Bosch i Andador i Miguel Turró. Indiquen que disposen de 36 socis inicials. Els dos reglaments no són idèntics, ja que el segon limita el número de socis a 70 i igual que el primer no permet l'entrada a "ningún socio que lleve alpargatas o blusa ni gorro encarnado, vulgo barretina, y que no vaya decente en cualquier baile". AMF, caixa 433, *Sociedad La Aldeana*.

11. Fou un dels subscriptors el 1882 de les accions per construir el canal de l'Alt Empordà al Fluvià juntament amb Gerónimo Fusellas.

12. Calvet és un dels membres de la comissió figuerenca creada el 1864 en suport a la iniciativa barcelonina de fer un monument a Bonaventura Carles Aribau.

104 articles.¹³ No obstant això, la Secció segona de vigilància pública que havia d'autoritzar-ho, malgrat que el reglament era correcte, considera, al cap d'un mes, que els cal més informació per donar el seu permís definitiu.¹⁴ Dades que reberen oportunament, ja que el casino comença efectivament a funcionar.

Del reglament en podem destacar l'article 43 que afirma que "*Siendo la Sociedad una mera reunión de solaz y pasatiempos entre amigos, queda prohibida toda discusión en sentido político, religioso ó de otra clase que pudiera perturbar el orden y buena armonía...*" o també el 17, en què s'indica que el govern de l'entitat es reserva el dret de revisar la biblioteca perquè no entri res prohibit per llei. El preu per entrar eren 10 rals més una mensualitat, 8 rals, tot i que a partir del novembre s'apujarà fins a 30 rals.

Aquest primer reglament limita el nombre de socis a 150, els 80 primers de número i els 70 següents supernumeraris. També indica que els que s'inscriguin durant el mes de novembre seran considerats com a fundadors i aquests podran ser membres de la Junta, però se'ls prohibeix dimitir abans d'un any. També hi haurà socis honoraris, però només ho podran ser les autoritats de la vila. Així mateix, assenyala que els militars del Castell seran considerats com a veïns de Figueres. En canvi, un altre reglament del qual en tenim constància, datat el 15 d'octubre de 1868 (just després de la Gloriosa) només especifica que els socis seran titulars, eventuals i honoraris i aquests darrers ho seran per les seves qualitats rellevants o pels seus serveis al Casino. Res de tenir cap càrrec oficial.

La fundació del casino és celebrada per la premsa barcelonina tot comentant l'espai on s'instal·la: "*(...) abriendo .sus salones en el espacioso local del señor barón de las Rodas, con una reunión de baile que tuvo lugar el 17 del presente.(...) dichos salones estaban adornados con elegància é iluminados con profusión de arañas al igual que la entrada del Casino*"¹⁵. És a dir, fins al gener de 1858 no havia tingut cap activitat oficial.

La segona vetllada té lloc el dia 25 del mateix mes que consistí en un concert de bandúrria, piano i cant interpretat per "*los señores Navarro y Osma*". Posteriorment hi hagueren dos balls més els dies 1 i 9 de febrer, just abans d'iniciar-se els balls de màscares durant la temporada de carnaval entre el 10 de febrer i el 2 de març.

13. AMF, Caixa 443. *Casino Figuerense*.

14. Al·leguen el cas del *Casino Juvenil* que a l'agost de l'any anterior no va poder ser autoritzat. Un casino del qual no en tenim cap més referència.

15. També estava ja previst fer un saló al jardí de la finca per fer-hi ball i teatre amb la previsió de ser inaugurats per les festes de maig. *La Corona*, núm 61 (31 de gener de 1858), p. 2.

En aquesta notícia periodística, s'indica que a Figueres existien ja el *Casino Menestral* i la *Sociedad del Parnaso*. D'aquesta darrera només en sabem anys més tard per una referència de l'*Ampurdanés* que s'hi havia fet cant líric.

Unes vetllades que devien obeir als objectius fundacionals del seu reglament: “*Aunar vínculos de amistad entre Asociados, lectura de periódicos y libros no prohibidos y juegos permitidos per la ley*”.¹⁶

No coneixem cap altra activitat del Casino fins que a l'agost de 1861 apareix una nova publicació a la ciutat, *El Ampurdanés*,¹⁷ que indica en portada que té la redacció i administració a la seva seu, carrer Caamaño, núm. 6. La primera notícia d'alguna de les seves activitats que hi ressenya és un concert de guitarra per part del Sr. Arcas celebrat el dia 30 d'aquell mateix mes.¹⁸

També al maig de l'any següent podem comprovar com l'entitat participa en la llista de subscripció de 400 rals a favor de Narcís Monturiol,¹⁹ a qui mesos enrere havien ofert un banquet²⁰. El suport als projectes de Monturiol foren constants des del *Figuerense* i del seu òrgan de comunicació, *El Ampurdanés*. Només cal llegir l'escrit que li dedicà Juan de Pablo a l'any següent en el qual descriu el seu invent com quelcom que serà “*el pasmo de las generaciones venideras y la maravilla del siglo que venimos*.”²¹ No s'està, però, de lamentar-se del poc suport que troba a Figueres malgrat els esforços que capitaneja el Casino.

D'aquest any 1862 en coneixem alguns dels membres de la seva Junta directiva, ja que els trobem citats en una carta que Pascual Madoz²² els adreça al mes de febrer en tant que president honorari: Francisco Jordi²³ (president), Rafael Valls²⁴

16. AMF, Caixa 443. *Casino Figuerense*. El 1876 es prohibí per les autoritats el joc de la quina a tots els casinos de la ciutat. Pel que afirma la premsa al *Figuerense*, era on les apostes per cartró eren més altes. *El Eco Ampurdanés*, núm. 27 (16 d'abril de 1876), p. 2.

17. Per a informació completa d'aquesta publicació, cal veure l'entrada corresponent a Jaume GUILLAMET, et altri. *Història de la premsa de Figueres, 1809-1980*, Figueres, Ajuntament de Figueres, 2009, p. 35-47.

18. *El Ampurdanés*, núm. 4 (1 de setembre de 1861), p. 4.

19. Anys més tard es comenta l'existència a les seves sales d'una pintura al temple. Es tracta d'un retrat de l'inventor pintat per Josep Alsina que va acompanyat d'imatges de l'Ictini, de Neptú i d'instruments marins: un exemple més de la idea política de productivisme associat a la ciència i la tècnica. *El Ampurdanés*, núm. 230 (14 d'abril de 1864), p. 1.

20. Narcís Monturiol escriurà una carta als socis del *Figuerense* agraint-los la crida als habitants de Figueres per tal d'adreçar una petició a les Corts en favor de la navegació submarina i del seu projecte. “*Este noble empeño del Casino Figuerense en contribuir al logro de una idea tan útil como contrariada, quizá sea la salvación de mi empresa*.” *El Ampurdanés*, núm. 40 (4 de maig de 1862), p. 4.

21. *El Ampurdanés*, núm. 101 (18 de gener de 1863), p. 1.

22. Pascual Madoz Ibáñez (Pamplona, 1806-Gènova, 1870). Polític liberal progressista, després de la Vicalvarada de 1854 és governador civil de Barcelona i president de les Corts. El 1855 serà ministre d'hisenda i impulsarà les desamortitzacions de béns eclesiàstics i el foment de la construcció del ferrocarril.

De 1862 coneixem el nom del seu conserge, Juan Manich, qui ho seguiria essent almenys durant tota la dècada dels seixanta. També farà feina de distribució i cobrament de subscriptors d'*El Ampurdanés*.

23. Soci protector de l'Erato.

24. Fou representant a Figueres de la companyia d'assegurances *La Bienchora Catalana*. Tenia el seu despatx al carrer dels Tints. Fou l'administrador d'*El Ampurdanés* fins que marxà a l'Uruguai.

(vicepresident), Jaime Cufí²⁵ (intendent), Francisco Dalfó²⁶ (tresorer), Francisco Lacasa²⁷ (bibliotecari), Manuel de Pablo²⁸ (secretari) i Francisco Pla (subsecretari).²⁹ En aquest escrit de Madoz en tant que diputat per Barcelona, els recorda que en aquell moment “*Poca es mi influencia en el Gobierno però procuraré complacer y servir a VV*”. Es referia, com es dedueix per la temàtica de l’escrit, a la política d’infraestructures que es demana per part dels homes del *Figuerense*. Fa esment del camí de Besalú que s’està construint i els recorda que, si s’endarrereix l’obra i els lliuraments de fons a l’empresari que n’estava al capdavant, ell parlarà amb el ministre de Foment. També els indica que amb l’arribada del ferrocarril a Girona s’està pensant a allargar la línia fins a la frontera. En aquest cas els exhorta clarament que “*Figueras no debe dormirse*”.³⁰ És a dir, a no perdre l’oportunitat de progrés econòmic, cosa que la Junta del *Figuerense* no fa, ja que sovint apareixerà públicament defensant aferrissadament el tema del tren. Finalment, Madoz clou significativament la seva carta indicant que ell és un home de partit dins el parlament, però que a fora ajuda tothom sempre que els projectes a defensar sigui pel bé comú, cosa que fa pensar que s’estava adreçant a uns dirigents amb qui no compartia militància.

En aquest sentit estrictament de contactes amb polítics liberals del moment, cal tenir present la visita al setembre de l’any següent del republicà Castelar, ocasió en què el proclamaran soci honorari³¹ del *Figuerense*, tal com també ho feu l’*Erato*. De Madoz en penjaran al juny de 1864 un retrat³² seu al Casino i estudien, tot i que

25. Mestre d’obres. El trobem a la Comissió per a organitzar l’Exposició Industrial de 1866. Membre el 1868 del partit progressista que intenta pactar amb els liberals per a les eleccions a Corts posterior a la Gloriosa. Aquell any forma part de la candidatura monàrquica a les municipals. El 1887 serà un dels membres liberals de la candidatura conjunta republicanoliberal a les eleccions municipals. Però malgrat que fou elegit serà inhabilitat, ja que suposadament era contractista de l’Ajuntament, tot i que els seus defensors (la premsa republicana) afirmaven que mai havia rebut cap import de cap administració.

26. Fou un dels subscriptors el 1882 de les accions per construir el canal de l’Alt Empordà al Fluvià. Actiu donant en causes republicanes, vinculat al control econòmic de l’Ajuntament presidit per Arderius el 1872, fou regidor 1877-79.

27. President del *Casino Menestral Figuerense* (1862-1863). Morí el 1878.

28. President del *Casino Menestral Figuerense* el 1872 i el 1879.

29. De fet, Francisco Lacasa era el secretari al mes de juliol. Probablement Moisès de Pablo ho havia estat feia molt poc. *El Ampurdanés*, núm. 51 (20 de juliol de 1862), p. 1.

30. És interessant assenyalar que a continuació de la carta de Madoz, a la portada del diari es publica també un llarg escrit de Juan de Pablo (primer president del *Menestral*) a favor de continuar la carretera de Besalú. *El Ampurdanés*, núm. 30 (23 de febrer de 1862), p. 1.

31. Des de la publicació que ell mateix fundà, *La Democracia*, escriurà una carta oberta d’agraïment a la Junta del *Figuerense* (institució que el periòdic titllarà “*de una de las sociedades más ilustradas y más dignas de la hermosa villa de Figueras*”) i que es reproduirà a *El Ampurdanés*, núm. 226 (31 de març de 1864), p. 1-2. A l’escrit d’acceptació del títol honorífic aprofità per recordar la seva estada i el que va veure a la ciutat i comarca.

32. *La Nación*, núm. 31 (8 de juny de 1864), p. 4.

no en tenim confirmació, de fer-ho també amb un de Castelar i un altre de Monturiol.

L'entitat, tot i tenir un rerefons polític evident, el seu dia a dia era eminentment recreativa i cultural. Així, durant aquell any de 1862 sabem per la premsa que s'exposaren als seus salons pintures realitzades per joves artistes figuerencs. Des de les pàgines d'*El Ampurdanés* es destaca la iniciativa de foment de les belles arts i s'incentiva ideològicament a continuar-ho de forma estable: "(...) *lo conveniente que sería promover una exposición permanente de las obras de arte, como medio de conservar y aumentar los conocimientos adquiridos, despertando en la juventud, con el aliciente de la emulación, el fuego sagrado del entusiasmo. (...) El estudio de la pintura y del dibujo en particular, no solo es conveniente á los que de él hacen carrera ó los que lo practican por mero pasatiempo y recreo, sino que lo es en especial para todas las clases de obreros y artesanos.*"³³ La Junta del *Figuerense* donarà suport a aquesta idea just un any després.³⁴

En aquesta línia de foment de les arts, coneixem també l'exposició del pintor Juan Tecul al maig de 1863 i una altra al juliol del mateix any per part de José Nin Tudó.³⁵ A la tardor d'aquest any repeteixen amb una altra que tenia als socis aficionats a pintar com a protagonistes.³⁶ En aquest cas tingueren la presència el dia de la inauguració del professor de dibuix i pintura de l'Institut, Masferrer, i el de dibuix linial i topogràfic, Andrés Moy, que feren sengles discursos després de la presentació del president del *Figuerense* que destacà el compromís del Casino cap a la protecció "*de todo lo útil*".³⁷ És a dir, de tot allò que fes pujar el nivell de la població, ja sigui tècnic o artístic.

També la biblioteca serà un altre dels atractius del *Figuerense*.³⁸ Alguns dels volums que en formaven part eren aconseguits per donació³⁹ i la majoria per adquisició per part de la Junta, ja que la divulgació cultural es tractava d'una de les seves prioritats:

33. *El Ampurdanés*, núm. 88 (4 de desembre de 1862), p. 2.

34. Moment en què sabem que el secretari era Joaquín Cortada.

35. Els quadres titulats *El Apóstol S. Pablo* i *Judas, momentos antes de ahorcarse*. En aquells moments Tudó, de vint anys, començava la seva carrera artística, famosa pels seus temes religiosos, però també per pintar retrats de dirigents polítics liberals del moment.

36. Just abans el *Figuerense* patí un incendi que va destruir un arc ("*que tanto llamaba la atención por su bien gusto artístico*") que hi havia a l'entrada i que formava part de les decoracions repartides per la ciutat a causa de l'exposició agrícola. *La Corona*, núm. 416 (15 de setembre de 1863), p. 6.

37. *El Ampurdanés*, núm. 168 (10 de setembre de 1863), p. 3.

38. El 1867 des de les pàgines d'*El Hogar* li reconeixen "*sus esfuerzos para reunir una biblioteca notable*", núm. 24 (14 de juliol de 1867), p. 1.

39. Com el *Manual de Efemérides y hechos notables desde la Creación* que Florenci Janer, advocat de la Cort i director del Museu econòmic, els va regalar. *El Ampurdanés*, núm. 122 (2 d'abril de 1863), p. 3. Al cap de poc tornà a regalar el primer volum del *Semanario Popular*, periòdic literari i pintoresc que es publica a Madrid.

*“El considerable número de libros que cuenta la biblioteca del Casino Figuerense se ha aumentado recientemente con la adquisición de algunas obras escogidas; como son, la Historia General de España por Lafuente, los Cien tratados, el Diccionario Domínguez, el Diccionario enciclopédico y otras. Parece que la actual Junta de gobierno ha destinado para libros dos mil y pico de reales del presupuesto del presente año; son contar con lo que importará la subscripción á las principales producciones periódicas de España y del extranjero, tales como La América, Le Monde Illustré, etc. Esto y la gran variedad de periódicos políticos y científicos que se reciben en el establecimiento, proporcionará á la mayoría de los socios el mas agradable y útil pasatiempo.”*⁴⁰ Entre altres temes socials i filantròpics més materials podem citar també l’obertura d’una subscripció per donar menjar als presos en un dia de festa.⁴¹

El 1864, en la carta de suport a la creació del centre instructiu per a la classe obrera⁴² que, tot i que seran el *Figuerense* i el *Menestral* els qui en tindran la idea, finalment tindrà en l’Erato el seu impulsor clau, veiem com la Junta ha variat pràcticament al complet. La formen ara Ramon Calvet, Juan Matas,⁴³ Francisco Dalfó, José Pedro Cañellas,⁴⁴ Jaime Balleresca, Joaquín Pairó⁴⁵ (secretari) i Francisco Pla (subsecretari).

La demanda que el *Figuerense* fos alguna cosa més que un casino, venia de molts indrets: *“Yo no creo que la misión de un casino sea la de ofrecer bailes, bailes i más bailes y algunos periódicos para entretener el tiempo mientras se saborea el café”* afirmarà un article anònim de la *Revista de Barcelona*, ja el 1861 i reproduït per l’*Ampurdanés*,⁴⁶ tot comparant la labor que fa l’Ateneu a través de càtedres públiques i el model del qual es podria importar a Figueres.

40. *El Ampurdanés*, núm. 122 (2 d’abril de 1863), p. 3.

41. *El Ampurdanés*, núm. 166 (3 de setembre de 1863), p. 3.

42. Un projecte que es pot seguir a les pàgines d’*El Ampurdanés*, núm. 221 i 224 (13 i 24 de març de 1864), p. 1. El compromís amb els més desafavorits (des d’una visió paternalista) també es pot exemplificar amb la subvenció *“de una abundante comida a los presos de la Cárcel”* que rematà el president del Casino amb un discurs on exhortà *“á los encarcelados á la resignación, á la esperanza, y al recuerdo para en lo sucesivo de lo pasado para poder ser miembros útiles á la sociedad.”* *El Ampurdanés*, núm. 170 (17 de setembre de 1863), p. 3.

43. Joan Matas Hortal (1826-1894), fill de botiguers, fou un dels líders del republicanisme federal empordanès. President de la Diputació i governador civil durant el Sexenni. Fundador de la Societat Coral Erato, fou president del Casino Menestral el 1859-60. Vegeu, Josep M. BERNILS I MACH, *“Joan Matas Hortal, polític republicà figuerenc”*, *Revista de Girona*, núm. 165 Juliol-agost 1994, p. 60-63.

44. Escrivà al jutjat i notari amb despatx al carrer Sant Pau, 4. Membre del Comitè republicà de Figueres al novembre de 1868.

45. Cadiraire i venedor de cuir a la Rambla. El 1868 es presentà a les eleccions municipals per la candidatura monàrquica i fou l’administrador del *Liberal Ampurdanés* (1869-70), òrgan d’expressió dels monàrquics liberals.

46. *El Ampurdanés*, núm. 20 (15 de desembre de 1861), p. 2.

Serà a través de la reforma del seu reglament social que es produeix durant el 1864 que trobarem descrit un perfil del que representava el *Figuerense* dins la societat local: “*Domina en él un recto espíritu de compañerismo y noble igualdad, realzando á los socios sin perder la Junta de gobierno el prestigio que necesita para dirigir una Sociedad que sin disputa la mayor organizada de esta villa, notable por su número y por representar genuinamente la clase media, que es en nuestros días la que en todo mas se da á conocer.*”⁴⁷ Recordem que l’*Ampurdanés*, d’on extraiem aquest text, tenia la seva redacció originalment al Casino i, per tant, era en certa manera la creació d’una autoimatge. Encara que a l’abril d’aquest any el periòdic deixa els seus locals per passar al carrer Palau, 18 i d’aquesta manera disposarà d’una direcció més independent segons com declaren públicament. Ara bé, el *Figuerense* el segueix subvencionant simbòlicament i crea un patronat.⁴⁸

Comprovem, per tant, com en aquells moments era l’entitat més important de Figueres i que tenia en els sectors de classe mitjana, especialment de professions liberals i comerciants, el seu gruix més important. Per aquest motiu trobem formes de recreació més selectes i connectades amb la xarxa social més benestant de Figueres. Així, a l’agost de 1864 se celebra un concert de piano per part de Narciso Oliveras (“*que venía de la Corte*”)⁴⁹ i que també tocà en algunes cases particulars de la ciutat. En aquest sentit, no hem d’oblidar que el *Figuerense* estableix relacions de reciprocitat amb el *Cercle Grammont Saint Hubert* de París, un selecte club del centre de la capital francesa fundat el 1839 per a l’oci de les famílies de la burgesia.⁵⁰

També als seus salons d’esbarjo hi podem trobar, per exemple, el *Periódico Ilustrado*, publicació que no trobarem en altres espais del lleure de la ciutat, fet que denota un públic d’unes expectatives culturals elevades.⁵¹ Però paral·lelament també veurem com la Societat Coral *La Antigua Mataronense* composta per obrers sense feina hi canten (també ho havien fet al Menestral) i recullen una safata amb 240 rals (340 al Menestral) com a suport monetari a la seva situació de precarietat

47. *El Ampurdanés*, núm. 263 (7 d’agost de 1864), p. 3.

48. “*El Casino Figuerense tuvo un feliz impulso en la fundación del Periódico: lo ha sostenido por espacio de cerca de tres años: al dejarlo, lo ha hecho con una previsora cautela: ha conservado como un patronato en él, y ha dicho: se subvencionará el Periódico con una módica cantidad, però que de todos modos probará que el Casino es entusiasta de todo lo útil: si puede ser más independiente el Periódico saliendo de nuestra Sociedad, salga en buena hora y sea todo para mayor bien del país*”. *El Ampurdanés*, núm. 230 (14 d’abril de 1864), p. 1.

49. *El Ampurdanés*, núm. 267 (21 d’agost de 1864), p. 1.

50. Però paral·lelament aquell any també trobem als seus salons uns concerts protagonitzats pel cor de l’Erato conjuntament amb el pianista i compositor com José Teodoro Vilar i la cantant d’àries d’òperes, Carolina Giral.

51. Als salons del *Figuerense*, hi trobarem també *La España de Buenos Aires*, ja que un antic soci, Josep Pastells i Vila, anà a viure a l’Argentina i com que col·laborava amb aquesta publicació els l’envia a canvi d’*El Ampurdanés*.

laboral.⁵² Ara bé, en general, al *Figuerense* sempre hi trobarem una clara orientació cap a gustos i costums recreatius més selectes, com quan al febrer de 1866 organitzen un benefici a la cantant de la companyia lírica que canta al teatre de la ciutat, Constanza Novellini.⁵³

Al gener de 1865 pren possessió una nova junta que renova la meitat de l'anterior: José Pedro Cañellas de president, Bartolomé Delfabro⁵⁴ de vicepresident, Francisco Jordi d'intendent, Félix Ibran⁵⁵ de tresorer, Lorenzo Teixidor⁵⁶ de bibliotecari, Miguel Coll⁵⁷ de secretari i Francisco Pla de sotssecretari.

El posicionament liberal progressista i no obertament republicà del *Figuerense* el podem veure encara més clar quan Joan Arderiu el 1866 posa sobre la taula la iniciativa del Casino de celebrar una exposició industrial. La vocació de liderar el desenvolupament econòmic al servei d'una mentalitat de transformació i suport efectiu de les bases productives locals és ben explícita: "*Figueras, como otros pueblos, cansada ya de vestir el negro manto del abandono, necesita sacudir con fuerza sus alas para conquistar valerosa el límpido ropaje del progreso*" (...) "*Como era posible que Figueras, que tantos títulos de gloria ha adquirido, quedara rezagada y contemplara impasible la marcha triunfal de los tiempos?*" (...) "*A pesar del general concepto que de Figueras se tiene como pueblo agrícola, por ser centro del Ampurdán, cuenta no obstante en su seno obreros de todas las clases que pueden competir con ventaja con los de los otros pueblos puramente industriales, en ninguna ocasión, pues, estaba la exposición llamada á dar mejores resultados que en la presente, porque aquí tenemos industrias que á manera de niños recién nacidos, necesitan una mano que dirija sus primeros pasos.*"⁵⁸

52. *El Ampurdanés*, núm. 316 (9 de febrer de 1865), p. 3. En moltes ocasions en què visitaven Figueres diferents corals invitades per l'*Erato*, sempre hi havia alguna recepció per part del *Figuerense*. De fet, fou en els salons d'aquest Casino on s'havia rebut amb un *modesto refresco* la delegació de l'*Erato* que el 1864 tingué el seu gran èxit a Barcelona.

53. *El Ampurdanés*, núm. 418 (8 de febrer de 1866), p. 3.
El 1867 ens trobem amb un concert al *Figuerense* en el qual canta diferents àries d'òperes un tal Sr. Garulli i amb el Sr. Ventura (Pep Ventura) tocant la tenora. *El Hogar*, núm. 24 (14 de juliol de 1867), p. 2. Per a una panoràmica completa sobre Pep Ventura i les implicacions de la sardana i les músiques d'òperes, vegeu: Anna COSTAL, (Coord.) *Pep Ventura abans del mite. Quan la sardana era un ball de moda*, Figueres, Museu de Empordà, 2010.

54. Relotger, el 1884 participà en una subscripció per col·locar un rellotge nou a l'església parroquial. *Vocal del Centro Artístico e Industrial* el 1882 i jurat del Certamen literari que organitzaren. El 1884 era vocal del Comitè del partit conservador-liberal. Mor el 28 d'abril de 1886.

55. Comerciant de maquinària i intermediari. Formà part de la candidatura monàrquica en les municipals de 1868.

56. Secretari del Comitè republicà de Figueres al novembre de 1868. El 1870 encara hi formava part. Autor d'un interessant article titulat *Vida o Muerte* entorn a la necessitat de gestionar bé la hisenda del país tot combatent el frau i el control de la despesa per assolir la millora del país. Un discurs moderat i institucional. *El Ampurdanés*, núm. 473, època IV (13 d'agost de 1971), p. 2.

57. Advocat.

58. *El Ampurdanés*, núm. 430 (22 de març de 1866), p. 1. Les reunions preparatòries es realitzaren als salons del *Figuerense* a on acudiren les juntes dels altres casinos i "*de otros pertenecientes á diferentes clases de la sociedad*", *El Ampurdanés*, núm. 432 (29 de març de 1866), p. 3.

EL FIGUERENSE DINS EL MARC DEL SEXENNI DEMOCRÀTIC

Els posicionaments ideològics del casino que clarament el situaven a favor de la superació del règim isabelí tindrà el seu colofó en el seu suport a la Gloriosa del setembre de 1868. Però hi haurà un acte previ al 10 de juny d'aquell any en què el *Figuerense* és suspès de forma temporal, tot i que ignorem el motiu exacte: “*Se suspendieron por orden gubernativa las reuniones del Casino Figuerense y mandaron cerrar las puertas hasta nueva orden.*”⁵⁹ Tan sols sabem que el 18 de juny a la nit se celebra una reunió general extraordinària per tractar el tema de la gestió econòmica i mobiliària en la qual els socis donaren el seu vot de confiança per tal poder “*gestionar desembarazadamente para que los intereses de los asociados no queden perjudicados por la interina suspensión*” del governador de Girona, Ortega.⁶⁰ El suport de les altres entitats *progressistes* de la ciutat, *Casinos Menestral*, *Artístico* i el *Lazo* així com *l’Erato*, per poder seguir fent les seves activitats, especialment les musicals a les seves seues, els correspongué el *Figuerense* amb l’obsequi d’un ball al mes d’octubre un cop caigut ja el règim borbònic i restablerta la normalitat associativa.

Seran aquests anys del Sexenni Democràtic⁶¹ en què trobarem reflectit en les notícies que coneixem del *Figuerense* aquest esperit de superació del règim anterior i una voluntat de construir unes noves bases per al país. Per exemple, pel que fa a la religió, el diputat Sunyer i Capdevila, fidel al seu lliurepensament, escriurà a l’àlbum del Casino: “*el hombre no será hombre en tanto que Dios será Dios*”.⁶²

Just de l’inici d’aquest període en coneixem també la llista de membres de la seva Junta: president Ramon Calvet; vicepresident, Juan Matas; intendent, Jaime Vial y Cos;⁶³

59. *El Ampurdanés*, núm. 663 (18 de juny de 1868), p. 3.

Per aquesta data sabem que el *Figuerense* havia enviat el seu Àlbum als mantenidors dels Jocs Florals de Barcelona per aconseguir que hi escrivissin poemes alguns dels seus participants i, d’aquesta manera, els seus associats en poguessin gaudir posteriorment.

Aquest àlbum, avui desaparegut, sabem que al juliol de 1893 es va sortejar entre *l’Erato* i el *Menestral* i li va tocar al darrer. *La República*, núm. 176 (16 de juliol de 1893), p. 3

Ramon Noguera (soci del *Figuerense*) descriurà el contingut de l’àlbum: “*En el que figuran autógrafos de hombres eminentes, poesía de laureados vates, trozos de rimas de reputados maestros y diálogos de notables artistas, constituyendo en junto una verdadera y apreciable joya.*” Ramon NOGUERA, *Guía de Figueras y pueblos del Ampurdán*. Figueras: Establecimiento tipográfico de M. Alegret y Compañía, 1888, p. 200. Assenyalem que el mateix editor, Mariano Alegret, també era soci del *Casino Figuerense*.

60. *El Ampurdanés*, núm. 624 (21 de juny de 1868), p. 3.

61. D’aquest moment en coneixem un nou Reglament de 68 articles en què es deixa clar la finalitat de l’entitat: difondre la il·lustració. Destaca el darrer article, que reforça aquest objectiu, en què s’afirma que en cas de dissolució de l’entitat els llibres no es vendran, sinó que seran els socis els que decidiran on aniran. Divideixen els socis en titulars, eventuals i honoraris.

62. *La República*, núm. 36 (28 de febrer de 1869), p. 1. Recordem que, poc després, feu el seu famós i polèmic discurs al Congrés titulat *Guerra a Dios*.

63. Va pertànyer a la Comissió d’organització de l’Exposició Industrial del 1866.

tresorer, Francisco Dalfó; bibliotecari, Martí Carlé⁶⁴ (que a l'octubre era president accidental), secretari, Celdonio Perxas Sisó⁶⁵ i subsecretari, Florencio Roca.⁶⁶ En aquell mateix any veiem com organitzen un concert per recaptar fons a favor de la redempció del reemplaçament del servei militar, una reivindicació àmpliament compartida per les classes populars per la seva injustícia.

Serà el primer d'agost de 1869 quan podem comprovar aquest compromís revolucionari del Casino en tota la seva dimensió, tant pels personatges protagonistes com per la línia política que es desprèn dels seus discursos. Fou un ball als seus salons on invitaren el governador i els oficials del Castell així com el jutge de primera instància del partit. Un ball en què *“reinó en él la mas expansiva alegría, fraternizando sencillamente los oficiales del ejército con los Socios del Casino”*. En un saló a part es feren els discursos i en un dels quals el governador va brindar per *“la libertad, pero no por la libertad hija de la pasión, sino por la libertad nacida de la convicción que trae consigo la lógica y el raciocinio”* i recordà que l'exèrcit i el poble han d'estar units per sostenir-la. L'aleshores president del Casino, Joan Matas⁶⁷ afirmà que amb la *“Revolución de Setiembre se había derrocado para siempre en nuestra Patria la tiranía representada por el manchado trono de Isabel (...) que no volverá á entronizarse jamás la reacción en España, para lo cual es necesaria la unión sincera del ejército Liberal y del pueblo.”* Finalment, el jutge declarà: *“había acudido á la invitación del Casino, porque sabía que las manifestaciones que en él se hicieran serían todas en favor de la libertad hermanada con el orden.”* Probablement aquestes darreres paraules són les que millor defineixen una mentalitat política que tenia en el *Figuerense* la seva màxima expressió: llibertat i ordre. A part d'aquest tres parlaments, sabem que també feren un discurs Pelayo Massanet, Joan Arderius i Suñer Capdevila.⁶⁸ Poc després, a l'octubre, paral·lelament a la suspensió de l'*Ampurdanés* en posterioritat a una insurrecció federalista, el casino ha de suspendre qualsevol reunió per ordre governativa.⁶⁹

Al desembre, el diari torna a aparèixer i és de suposar que la prohibició sobre el *Figuerense* també s'alça. La presència de polítics *septembrins* continuarà. Per exemple amb la visita del diputat Joan Tutau a propòsit d'un ball amb el qual

64. Militant i activista republicà de primera hora, col·laborador i director de l'*Ampurdanés*.

65. Regidor a l'Ajuntament figuerenc el 1868-69 i també el 1877-79. Fou un dels subscriptors el 1882 de les accions per construir el canal de l'Alt Empordà al Fluvià. El 1884 era vocal del Comitè del partit conservador-liberal.

66. Procurador. El 1868 sabem que trasllada el seu despatx al carrer Ample núm. 42.

67. Matas era el president almenys des de l'abril de 1865. D'aquests anys en sabem també el secretari elegit al desembre de 1865, Miquel Coll Sendra, i que a l'abril de 1867 ho era Celdoni Perxas i Sisó.

68. *El Ampurdanés*, núm. 91, època III (5 d'agost de 1869), p. 3.

69. *El Pensamiento Español*, núm. 2995 (26 d'octubre de 1869), p. 3.

l'obsequien. Una celebració que es feu després d'un míting que realitzà al teatre el 6 d'agost de 1870 i a on havia exhortat els sectors republicans a mantenir-se fermes davant de la política del sectors liberals monàrquics.⁷⁰

Tanmateix, segurament la notícia de la mort de Ramon Pla als 48 anys, essent president⁷¹ del *Casino Figuerense* (càrrec que probablement exercia des del moment en què Joan Matas fou elegit president de la diputació de Girona el 1871) ens donarà una visió encara més completa del que era aquest Casino i de l'evolució dels seus homes dirigits des de la seva fundació. Calvet abandonà el Partit Progressista el 1856 per entrar a les files del republicanisme federal amb els quals formà part del primer ajuntament republicà de després de la *Gloriosa* i, segons la premsa "vivió como librepensador" i no tolerava de cap manera capellans a casa ni "auxilios del catolicismo".⁷² També havia estat un dels fundadors d'*El Ampurdanés*. Al seu enterrament civil, celebrat d'acord amb el seu pensament, hi assistí molta gent. Fins i tot, al cap de dos dies es va fer una manifestació fins al cementiri per dipositar a la tomba corones fúnebres.⁷³

ELS ANYS DE LA RESTAURACIÓ

Amb l'arribada de la Restauració⁷⁴ sembla que el Casino entrà en certa crisi que afectà la seva presència pública i l'economia de l'entitat, cosa que veiem reflectida el 1878 amb la venda per subhasta d'un *kiosco-salon*⁷⁵ i d'un piano (amb preu d'inici de 300 ptes).

La suspensió el 1874 del periòdic *El Ampurdanés* que havia estat fundat des del *Figuerense* es respon amb la creació d'un de nou, *El Eco Ampurdanés*,⁷⁶ a partir del desembre de l'any següent. Aquesta nova publicació portarà per subtítol *Órgano del Casino Figuerense. Centro de la Producción Ampurdanesa* a partir de 1878.⁷⁷ Cosa que torna a posar el casino a la primera línia, si és que mai hi havia

70. *El Ampurdanés*, núm. 68, (11 d'agost de 1870), p. 2.

71. Probablement havia estat president en algun altre mandat anterior.

72. *El Ampurdanés*, núm. 265, IV època (2 de juny de 1872), p. 2.

73. *El Pensamiento*, núm. 25 (2 de juny de 1872), p. 25.

74. D'aquest any en coneixem el nom d'un soci, Mariano Fortuny (registrator de la propietat), que els regala un quadre estadístic (1,5 x 2 m) sobre els moviments de la propietat a escala local i que s'exhibirà a la biblioteca. Un exemple més de la vocació burgesa i d'ordre del Casino. *El Eco Ampurdanés*, núm. 33, època II (2 de febrer de 1879), p. 2.

75. Pel saló-quiosc en demanaven com a mínim 400 ptes. i per al piano, 300. *El Eco Ampurdanés*, núm.14, època II (22 de setembre de 1878), p. 3.

76. Per a una anàlisi en profunditat d'aquesta publicació, vegeu: Jaume GUILLAMET; Manuel MORENO; Anna TEIXIDOR; Albert TESTART, *Història de la premsa de Figueres (1809-1980)*: Figueres. Ajuntament de Figueres, 2009, p. 79-81.

77. Un Centre del qual sabem que oficialment envia el seu reglament a les autoritats quatre anys més tard, el 9 de febrer de 1882. AMF, Caixa 433, *Correspondència 1876-1886*. L'adreça que figura a la capçalera de *l'Eco Ampurdanés*, i per tant del Casino, és Caamaño, 8.

deixat d'estar, del debat polític i també de l'orientació econòmica de la ciutat i de la comarca.⁷⁸

Aquest *Centro de Producción*, que quedà associat al *Figuerense* al setembre de 1878 rebé crítiques dels sectors monàrquics conservadors sorgits després de l'entronització d'Alfons XII i reunits entorn a *El Eco de Figueras*. Un sector canovista que criticava durament la política dels ajuntaments en mans liberals que col·laboraven amb alguns sectors republicans. Crítiques bàsicament sobre formalismes administratius entorn temes fiscals i urbanístics que afectaven als seus propis interessos. En aquest cas del *Centro de Producción*, podem veure també com el conservadorisme figuerenc lamenta no participar en un projecte de foment econòmic que voldrien tenir sota els seus auspicis i, evidentment, controlar-lo ideològicament: “*No hay nadie, absolutamente nadie, no en Figueras sino en toda la comarca, que no haya soñado por mucho tiempo en la verdadera, en la genuina creación del Centro de Producción Ampurdanesa*”.⁷⁹

A través d'aquesta queixa veiem com aquest projecte, del qual no en coneixem l'origen exacte, però sí la filosofia de foment de l'ideal productivista i de defensa dels interessos empresarials comarcals, acaba depenent del *Figuerense*,⁸⁰ el qual ja portava una trajectòria en el mateix sentit però en una altra conjuntura política que ara no els és tan favorable. El que sembla evident és que era una institució que no agradava gens als sectors conservadors i integristes de la ciutat que el situaven clarament en el grup d'entitats que qualificaven genèricament com a laïques. Així

78. No serà estrany que, anys més tard, concretament el 1888 i dins el marc del Certamen científic-literari, el *Casino Figuerense* sigui l'entitat que premiï Francesc Burgas (regidor federal a l'Ajuntament de Figueres) pel seu treball *Canal del Alto Ampurdán: ventajas que á de reportar a Figueras y a su comarca*. El projecte d'aprofitament de les aigües del Fluvià per millorar l'agricultura i, en general, l'economia de l'Empordà, feia algunes dècades que es debatia. Vegeu, Joan ARMANGUÉ, Joan FALGUERAS, Albert TESTART, *La Cambra Agrícola de l'Empordà. Arquitectura, economia i societat*. Figueres, Brau, 2016, p. 67-75.

Ben curiosament, un soci i dirigent del *Figuerense*, Miguel Gummá, donarà un premi ben allunyat d'aquests ideals. Serà per a la millor composició sobre el tema *Sólo la moral cristiana labrará la felicidad de los pueblos; nó las Religiones positivas*. Estrany lema per a algú que anys abans formava part de la llotja maçònica de Figueres.

79. Veiem el que sembla pretendre ser aquest Centre: “*Difundir la ilustración por medio de la enseñanza, teórica y práctica, obra meritoria y laudable; desarrollar la Agricultura, sávia perenne de todos los paises que la atienden; fomentar el comercio, la industria, las artes, tan necesaria á todos los puelos, y en particular a nuestra atribolada población y á su esquilhada comarca, reclamando del fisco en común, en lugar de individualment como hasta ahora; mostrando nuestros productos al mundo, como dignos de ser conocidos y desarrollando en la vida y en el ser del individuo, del paisano, el amor al Trabajo y á la ciencia*”. *El Eco de Figueras*, núm. 5 (20 d'octubre de 1878), p. 2-3.

80. Aquesta dependència que es fonamenta en l'ocupació del *Figuerense* dels salons del teatre municipal és la que critiquen els conservadors, però també de lamentar que la suposada mala situació del Casino farà que el *Centro de Producción* no pugui tirar endavant com caldria.

es pot extreure d'uns comentaris de l'*Ampurdán*⁸¹ anys més tard, en què equiparava escoles laiques, una entitat poc coneguda com la *Federación Económica* (un ens privat que al novembre de 1883 sabem que estava en funcionament però sense legalitzar) i la societat benèfica *La Caridad* amb el propi *Centro de la Producción Ampurdanesa*. Tot al mateix sac.

Una de les novetats que trobem aquests anys, a partir ja de 1877,⁸² serà l'inici de conferències. La conferència inaugural de la temporada de 1879 anà a càrrec de Joan M. Bofill,⁸³ que n'era soci. Portà per títol "*Sobre las flores*". La premsa ho reporta de la següent manera: "*Entre los oyentes vimos á casi todos los exdiscípulos del Sr. Bofill que acudieron á oírle desde la cátedra libre que ocupaba, ya que no puede hacerlo en la del Instituto por los motivos que conocen nuestros lectores.*" Així doncs, el Casino donava plataformes públiques a sectors represaliats pel règim pel seu compromís amb les idees republicanes. Sembla que en aquesta ocasió es va destinar "*en el Salón de Conferencias del Casino Figuerense, una parte exclusivamente para las señoras que gusten asistir. Aplaudimos sin reserva cuantas medidas se tomen para atraer al camino de la instrucción á la mujeres.*"⁸⁴ Tot un testimoniatge de la condició femenina de les classes mitjanes i altes del moment. Poc temps després, Bofill dona una altra conferència sobre el pa i "*sus componentes, operaciones de la panificación, progresos de esta industria, adulteraciones introducidas en el pan y las harinas y medios prácticos para descubrirlas.*"⁸⁵

D'aquest any, el 4 de setembre, també coneixem la doble conferència (matí i tarda) que donà (en català) Pablo Ollivier, membre del Comitè de defensa dels Pirineus Orientals, entorn a la fil·loxera i les solucions que s'estaven emprenent al Rosselló. En aquest cas se celebrà als locals del Teatre municipal ple de viticultors de la comarca. Joan Arderius en fou el seu presentador.⁸⁶

81. Segons figura ressenyat a *El Ampurdanés*, núm. 263, IV època (14 de juny de 1885), p. 1. També en hi estaca el paper en les festes del 28 de maig on el *Figuerense* es guarneix amb efígies de la llibertat per recordar "*aquella fecha gloriosa en que los defensores de la Religión del cofrade (l'Ampurdán) intentaron, con mala suerte por su parte, saquearnos y asesinarlos como hicieron en otras poblaciones.*"

Recordem que el *Ampurdán* era un diari conservador i catòlic monàrquic que defensava el proteccionisme contra el lliurecanvisme d'altres sectors de la comarca.

82. Aquest any Enric Serra Causa resumeix la fitxa de l'entitat al seu *Almanaque y guia del Ampurdán para el año 1877: con la carta geográfica del Partido Judicial de Figueres*. Figueres: Imprenta de M. Alegret, p. 124-125, a partir de la descripció de la seu social del carrer Caamaño: "*Adornados salones en el primer piso y espacioso y sencillo salón en el jardín para el verano*". També destaca la seva biblioteca de la qual en descriu el seu àlbum: "*(...) cada una de sus hojas tiene un verdadero mérito y valor*".

83. Fou president del Menestral el 1870 i el 1896 i de l'Érato el 1899. Per a més informació, vegeu: Albert TESTART, "Joan Maria Bofill: l'evolució de la tradició republicana federal empordanesa cap al catalanisme". Dins *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana. Actes del VI Congrés de la CCEPC, CCEPC, Barcelona, 2008*, p. 215-232.

84. *El Eco Ampurdanés*, núm. 38, època II (9 de març de 1879), p. 2.

85. *El Eco Ampurdanés*, núm. 39, època II (16 de març de 1879), p. 2. (lunes noche).

86. *El Impenitente*, núm. 19 (7 de setembre de 1879), p. 2.

L'any següent el mateix Bofill hi torna sobre "*El carbón, sus variedades y sus aplicaciones*" i Francisco Suñer Capdevila⁸⁷ (menor) sobre "*Consideraciones fisiológicas sobre la alimentación*". No seran, com veiem, temàtiques de caràcter polític, sinó simplement de cultura general, però que són ocasió de poder manifestar-se en públic personalitats compromeses amb l'intent de democratització del sexenni.

D'aquesta època tenim coneixement de dues Junes, la d'agost de 1878 i la de gener de 1879. La primera estava formada per: president, Joan Arderius Banjol;⁸⁸ vicepresident, Miguel Gummá;⁸⁹ tresorer, Francisco Roig; intendent, Cipriano Sala; bibliotecari, Francisco Benet; vocals Jaime Albareda i Esteban Alegrí, i de secretaris, Mauro Forga⁹⁰ i Luis Alegret.⁹¹ La segona: president, Joan Arderius Banju; vicepresident, Bruno Neyra de Gorgot;⁹² tresorer, Celedonio Perxas Sisó; Intendent, Juan Pastells; Bibliotecari, Francisco Benet; Jaime Albareda, Esteban Alegrí i Ignacio Ballaresca⁹³ de vocals i de secretari, Mauro Forga.

Seran uns anys de certa crisi⁹⁴ ja que, el 1881 es detecten problemes amb el lloguer del teatre a l'ajuntament⁹⁵ tot i que el *Figuerense* segueix patrocinant alguns premis, com el del certamen coral empordanès del 4 de maig d'aquell any i el del certamen literari.

Finalment, el 1882⁹⁶ trobem el *Figuerense* en un nou local a la Rambla el qual, segons sembla, disposa de saló, biblioteca i jardí "*inapreciable ventaja en esta*

87. Nascut a Roses el 1842, llicenciat en medicina el 1868, fou redactor de l'*Ampurdanés*. Dirigent dels republicans federals empordanesos.

88. Nascut a Figueres el 1841, estudià veterinària a Madrid (1859-1864). Fou un gran difusor de les millores biològiques en el camp animal i de la vinya (actiu combatent contra la fil·loxera) Republicà, formà part de la Junta revolucionària local el 1868. Alcalde de Figueres entre 1872-74 i regidor federal 1879-81 i 1882-83

89. De perfil benestant i tarannà filantròpic segons es dedueix a la premsa i membre de la maçoneria.

90. Sabem que ja havia estat secretari al maig de 1869. A finals de 1890 inaugura una escola per a obrers per fer classes de dibuix lineal i industrial al carrer de la Jonquera, núm. 17. Vicepresident del Partit Republicà Progressista al maig de 1887, fou comptador, l'any anterior, de la delegació a Figueres de l'Associació de socors dels presos i exiliats republicans. A l'octubre de 1891 és nomenat zelador de la policia urbana.

91. Comerciant. Maçó amb nom simbòlic Glicerina. Tresorer de la societat *La Caridad* (dedicada als socors domiciliaris de la gent necessitada) constituïda a l'octubre de 1880 i de la qual Arderius n'era el vicepresident.

92. Tenia un negoci de comerç de productes arborícoles a la Pujada del Castell, núm. 26.

93. Fuster amb taller al carrer Sant Pau. Vocal del comitè local de Partit Republicà Federal el 1871. Donant de l'associació de socors als presos i exiliats republicans.

94. Mentre el *Menestral* i l'*Erato* són clausurats per l'anunci no autoritzat del ball del 28 de maig de 1879, el *Figuerense* no, ja que probablement s'havia mantingut al marge.

95. De fet, malgrat que el *Figuerense* regentava el teatre municipal durant aquests anys (sembla que pagant 601 ptes. a l'ajuntament), poques notícies relacionades amb aquest fet ens han arribat. Podem citar la ressenya del concert benèfic de la "*prima donna assoluta signorina Elvira Bonacich*". *El Eco Ampurdanés*, núm. 31, II època (26 de gener de 1879), p. 2.

96. A l'inici aquest any redacten un nou reglament.

Ciudad que no tiene un solo centro de recreo en dónde pasar cómoda y agradablemente las calurosas noches de verano". S'inaugura aquest espai amb motiu del ball del 28 de maig. *El Ampurdanés*, afí al Casino, celebra el canvi d'espai físic i descriu la feina de la Junta tot encoratjant-la: "con un poco de esfuerzo y con algo de buena voluntad, salvarla de la aparente prostación en que vive de algún tiempo á esta parte y de volverla el potente empuje y el antiguo vigor que animaron su otros tiempos aquel popular centro de expansión y de recreo". Defineix des del seu punt de vista el Casino com el "último refugio en que se han concentrado siempre, en tiempos de ominosa tiranía, los ardientes rescoldos de las ideas progresivas; nosotros que no podemos olvidar su historia, sus servicios y sus tendencias en pró de la libertad y del progreso, por mas que haya sido nunca una sociedad política en el sentido de la palabra, sino tan solo recreativa, no podemos mirar indiferentes la especie de marasmo en que al parecer ha caído de algún tiempo á esta parte, ni desperdiciar las ocasiones que puedan devolverle su pasado esplendor."⁹⁷ La percepció de la ubicació del Casino dins dels sectors derrotats per l'inici de la Restauració borbònica és nítida i, també, de la seva intenció de mantenir la flama de les idees progressistes en un marc possibilista dins de la societat figuerenca.

Aquesta idea de progrés ciutadà dins d'un ordre i, sobretot, sense enfrontaments amb el règim, el podem veure en un acte de generositat social que tingueren en 1882. Davant la demanda que arriba de l'Ajuntament de disposar d'una seu interina per a l'Audiència⁹⁸, ja que l'edifici que ocupen és l'únic que reuneix les característiques que necessiten, s'ofereixen gratuïtament sense compensacions. Joan M. Bofill ho defensa explícitament a l'assemblea de socis pels beneficis que tindrà la ciutat i també per patriotisme.⁹⁹ Per tal que puguin mantenir la seva vida associativa,¹⁰⁰ els altres casinos de la ciutat manifesten immediatament que deixaran les seves sales per als balls habituals.

En el nou local, el saló platea del Teatre, s'hi fan concerts amb músics joves com al mes de juny de 1882 on a l'any següent s'hi celebra el ball de *pinyata* que era ofert per la Junta "deseosa de poder interpretar los deseos de los Sres. Sócios en general, y en particular del elemento joven que ha venido á vigoritzar"¹⁰¹ la societat. Precisament el ball del 28 de maig de 1883 acabarà sent catalogat "lo

97. *El Ampurdanés*, núm. 113, època IV (4 de juny de 1882), p. 1.

98. Un estudi interessant que analitza el paper de l'Audiència a la ciutat de Figueres, el podem trobar a Montse Soms, *Històries del Col·legi d'Advocats de Figueres-Alt Empordà*, volum III, València, Tirant lo Blanch, 2016, p. 69-122.

99. A l'abril del 1885 l'Ajuntament reconeix uns deutes per l'ús de "la Audiencia de lo criminal" i, un cop compensats altres dèbits del *Figuerense* els paguen 448,97 ptes. A la comissió liquidadora per part del Casino hi havia José Pagés. AMF, Caixa 434, *Correspondència 1885*.

100. *El Ampurdanés*, núm. 134, època IV (29 d'octubre de 1882), p. 3.

101. *El Ampurdanés*, núm. 147 època IV (28 de gener de 1883), p. 2.

mejor de cuanto en materia de espectáculos y diversiones viene dándose en Figueras de algunos años á esta parte."¹⁰² La festa va ser iniciada per un espectacle de focs artificials, va comptar amb la participació d'oficials de l'esquadra que estaven al port de Roses i, com digué la premsa, amb "*muchas señoritas elegantes*". És a dir, el *Figuerense* tornava a lluir com mai dins la societat de la ciutat. Recordem que el ball del 28 de maig no era un ball qualsevol. Tenia un significat molt important en els sectors liberals i republicans de Figueres, ja que recordava la victòria per part de les classes populars a l'atac carlí contra la ciutat el 1874 i se solia celebrar a totes les societats progressistes de Figueres.

Un altre acte interessant a ressenyar se celebra el dissabte 28 de juliol de 1883. Concretament, es tracta d'una vetllada literària i musical al teatre municipal amb la participació d'una comissió de l'*Associació d'Excursions Catalana* amb el seu expresident Ramon Arabia al capdavant. L'entitat excursionista tenia la intenció d'obrir una delegació a Figueres, cosa de la qual no es té constància.¹⁰³ El president del *Figuerense*, Sr. Bonet, hi pronuncià una conferència "*deliniando la progresiva marcha del desenvolvimiento catalanista, y encomiando la necesidad que tenemos de fomentarlo y desarrollarlo en todos los rincones de nuestra hermosa y fértil región catalana*".¹⁰⁴ També hi intervingué el cor de la Fraternitat.

Mig any després, el 31 de gener de 1884, podem observar un intens debat en el si del casino entorn el paper de la Junta en qüestió dels premis al *Certamen Literari del Centre Artístic*.¹⁰⁵ Una sèrie de socis, dels quals es fa portaveu Joan M. Bofill, exigeixen rectificació per part de la Junta de la decisió de participar en aquest concurs amb la donació d'un premi sense haver demanat l'opinió als socis del Casino. De fet, la polèmica ja s'havia iniciat prèviament amb la dimissió del vicepresident. El fons de la qüestió, però, no era cap formalisme.¹⁰⁶ L'origen del conflicte neix quan el *Centre Artístic* no participà en la comitiva civil durant l'enterrament d'Enric Serra (advocat, republicà federal i maçó) un any i mig abans. Un tema, doncs, de lluita per l'hegemonia ideològica que també té un rerefons polític.

102. *El Ampurdanés*, núm. 165, època IV (3 de juny de 1883), p. 3.

103. També hi assistí Maspons i Labrós de l'AEC que llegí un treball entorn *El Vallès. El Ampurdanés*, núm. 167, època V (5 d'agost de 1883), p. 3.

104. Explicà les investigacions de l'AEC, dedicà estona a parlar dels recursos hídrics del país i la necessitat d'ocupar-se de la llengua tot defensant els literats que la conreen. *La Unión Ampurdanesa*, núm. 6 (5 d'agost de 1883), p. 1.

Curiosament *La Unión Ampurdanesa* no esmenta per res en la seva crònica el factor excursionista, sinó que parla de l'AEC directament com a "*jóvenes barceloneses que impulsan con fe el movimiento literariocatalanista*". Núm. 5 (29 de juliol de 1883), p. 3.

105. *El Ampurdanés*, núm. 194, època IV (10 de febrer de 1884), p. 2.

106. De fet, al *Casino Menestral* el debat paral·lel sobre aquest *Certamen* era just en sentit contrari. Allà la Junta s'havia negat d'entrada a donar-hi cap premi i alguns socis es queixaven.

Bofill no se'n surt. No aconsegueix evitar que aquell any el *Figuerense* regali un bust de bronze de Lincoln per a la poesia que canti millor la llibertat i els avantatges de l'abolició de l'esclavatge. També la *Juventud del Casino Figuerense* donà una ploma d'or a l'autor del millor treball en prosa castellana o catalana entorn al tema: *Historia é importancia del Renacimiento dramático en Cataluña*. La Junta, encapçalada pel president Joan Arderius, que arribarà a afirmar en plena discussió que el *Casino Figuerense* ja no era el d'abans (és a dir, els criteris de combat ideològic ja no guiaven el seu comportament), assoleix el seu objectiu.

D'aquest any 1884 tenim fonts oficials municipals que indiquen que el *Casino Figuerense* tenia 193 socis, cosa que posiciona l'entitat en una xifra lleugerament inferior de massa social de l'*Erato* i en molt menys de la meitat que el *Menestral*. La quota mensual que pagaven (2 ptes.) era superior a aquestes dues entitats més populars, fet que indica una massa social amb un poder adquisitiu més alt, tot i que allunyat de les quotes del *Liceo Figuerense*, 4 ptes. Entre 1880 i 1885 a través de la premsa,¹⁰⁷ en ocasió de la publicació de llistats de subscripcions en suport a inundacions, terratrèmols o afectats per les guerres carlines, podem identificar més d'un centenar d'aquests socis.

Al diumenge 30 d'agost de 1885, el *Figuerense* participa, juntament amb la pràctica totalitat de les entitats, de la ciutat en una manifestació patriòtica en suport de la política bel·ligerant del govern espanyol arran del conflicte de les illes Carolines amb Alemanya. Els membres del *Figuerense* portaven una pancarta que deia *¡Viva la integridad de la Patria!* Al cap de quinze dies se sumaren a la Junta Patriòtica que es constituí amb José Pagès Prim i Tomàs Jordà com a representants de l'entitat.

Una de les darreres ressenyes d'actes protagonitzats pel *Figuerense* el trobem el 5 de setembre de 1886. A iniciativa seva es fa un homenatge a Narcís Monturiol en el primer aniversari de la seva mort. Juntament amb particulars i la cooperació d'altres entitats, se celebrarà al Teatre municipal una vetllada amb orquestra dirigida per Albert Cotó i els cors de l'*Erato* i *Fraternitat* de la ciutat i *El Alba* de Barcelona. Fou un èxit total de públic i de participació tal com destacà en el discurs inaugural el president del *Casino Figuerense*, Francisco Bofill Gelabert.¹⁰⁸ Poc després podrem veure una altra acció conjunta de les entitats i els cafès vinculats al món liberal i republicà: el *Figuerense* va il·luminar els seus locals en sentit de

107. *El Impenitente*, núm. 41 (25 de gener de 1880), p. 1; *El Ampurdanés*, núm. 25, època IV (26 de setembre de 1880), p. 3; núm. 27, època IV (10 d'octubre de 1880), p. 3; núm. 215, època IV (6 de juliol de 1884), p. 2; núm. 244, època IV (25 de gener de 1885), p. 2; núm. 245, època IV (1 de febrer de 1885), p. 2.

108. Nascut a Roses el 1854, advocat (amb despatx al carrer Sant Pau, 17 al 1892), fou regidor a Figueres pels republicans possibilistes entre 1887 i 1891. El 1887 encara era president. Una crònica detallada de les actuacions artístiques de la vetllada i dels discursos de Francisco Suñer Capdevila (menor) i Joan Maria Bofill els podem trobar a *El Ampurdanés*, núm. 327, època VI (5 de setembre de 1886), p. 2-10.

celebració per l'anunci de l'indult dels condemnats a mort per la insurrecció militar de caràcter republicà del 19 de setembre a Madrid.

El 1887¹⁰⁹ trobem el *Figuerense* organitzant balls de màscares i participant en diferents subscripcions populars per necessitats de la ciutat i per caritat. Paral·lelament, però, no accepten col·laborar (el Menestral i el Centre Possibilista tampoc) en la formació de la *Lliga Agrària* que s'estava organitzant, ja que consideren que es tracta d'una entitat partidària de la política conservadora a favor dels interessos dels grans propietaris.

Aquest plantejament progressista és coherent amb la celebració per part d'alguns socis (sense que en sapiguem quins ni quants) d'un banquet per commemorar l'11

---

109. En aquest any, si hem de fer cas a Rafael Torrent, el *Figuerense* es fusiona amb el *Cor la Fraternidad*. Rafael TORRENT I ORRI, *La Sociedad Coral Erato*, Figueres: Sociedad Coral Erato, 1970, p. 16.

de febrer, data de la proclamació de la Primera República. També amb la col·laboració amb el *Menestral* i l'*Erato* en l'organització del *Certamen Literario Científico* el 4 de maig d'aquell any. El *Figuerense* hi farà donació del tercer premi: un objecte d'art per a la millor memòria sobre els avantatges que ha de reportar a la ciutat i a la comarca la construcció del canal del Baix Empordà. El Casino es mantenia, doncs, en el seu esperit productivista i modernitzador que l'havia caracteritzat des dels seus orígens. A més a més, un grup de socis donarà el dissetè premi amb bust de bronze per al millor tema sobre l'abolició de l'esclavatge. L'esperit cívic seguia també present.

A partir del 1888 les notícies sobre el *Figuerense* són ja ben escasses. Si observem una col·lecta de fons per unes víctimes d'una explosió a Cabanes, comprovem com la quantitat de diners recollits està molt lluny d'altres entitats i, fins i tot, de molts cafès. De fet, aquell mateix any, Ramon Noguier el defineix com una entitat que "*camina a la decadència*", indica que fa temps que no celebra ni concerts ni balls i n'assenyala, sense concretitzar prou, les causes: "*en ella ha hecho sentir sus malhadados efectos la política*".¹¹⁰

Aquesta decadència se certifica dos anys després. A la sessió de l'Ajuntament del dia 20 de juny de 1890, l'alcalde considera que el síndic, en tant que procurador de l'Ajuntament, ha de gestionar judicialment el deute existent del *Figuerense* i insta que els desnonin. Just tres anys més tard, apareixen anuncis als diaris en què s'avisava als creditors que presentin nota detallada dels crèdits al cafeter-conserge. Finalment, al 6 d'agost de 1893 se subhasta per part de l'Ajuntament l'arrendament dels locals que ocupaven al teatre (saló de descans, departament dels dos extrems, galeria i habitacions del segon pis). El *Casino Figuerense* posa d'aquesta manera la fi definitiva a gairebé trenta-sis anys d'història associativa.

CONCLUSIONS

El *Casino Figuerense* fou un dels espais de sociabilitat més importants de Figueres a la segona meitat del segle XIX. De fet, fou la tercera entitat en constituir-se. Tot i mantenir molts punts de contacte amb el *Menestral*, certa trajectòria paral·lela i compartir part de la massa social i fins i tot dirigents (també de l'*Erato*), la seva ubicació dins l'esfera política diferia.

A falta de disposar d'un necessari estudi en profunditat de la primera etapa del *Casino Menestral* que ens permetria establir matisos i comparar amb dades sòlides ambdós casinos, especialment el perfil de la seva massa social, una primera anàlisi ens fa concloure que el *Figuerense* participa originàriament de l'entorn progressista de la ciutat, ancorat en unes classes mitjanes liberals, mentre que el primer tendia a representar el món republicà amb una orientació més popular.

---

110. Ramon NOGUER, *Guía de Figueras y pueblos del Ampurdán*. Figueres. Establecimiento tipográfico de M. Alegret y Compañía, 1888, p. 200.

En no disposar d'estudis acurats sobre com estaven constituïts els ajuntaments de Figueres del terç central de segle i dels debats i conflictes polítics que vehiculaven, qualsevol aproximació als espais de sociabilitat figuerenca d'aquell moment tindrà també el biaix d'apriorismes hipotètics i de manca de context per fer-ne una anàlisi definitiva. A més a més, en el cas concret del *Figuerense*, la immensa majoria d'informació de què disposem parteix de fonts periodístiques i de referències indirectes, ja que no s'ha localitzat cap fons documental que, amb tota probabilitat, està completament perdut.

L'observació dels seus dirigents (encara que no coneixem totes les juntes) i un repàs als actes i les celebracions que organitzaren durant poc més de tres dècades, ens permet traçar un perfil evolutiu del que suposà aquest casino en el marc ciutadà. Sorgit en un entorn liberal progressista, es conformà en un grup de pressió en clau reformista dins el règim isabelí tot defensant diferents projectes per la comarca alineats en la idea de progrés econòmic i tècnic.

A part de canalitzar iniciatives d'infraestructures o de projectes d'impuls a la producció local a través de contactes amb representants polítics, també tingué la voluntat d'incidència en la societat i de construcció d'una opinió pública. La fundació i el patrocini inicial d'una publicació com *El Ampurdanés* l'hem de veure des d'aquest angle. El bloqueig polític i econòmic del règim, que portà molts sectors progressistes a participar de la revolució de 1868, queda plenament reflectit al *Figuerense* en totes les seves contradiccions.

L'entusiasme de transformació social dins del marc restringit del nou estat liberal l'havia fet col·laborar, i fins i tot impulsar, iniciatives d'educació popular obrera i sovint posicionar-se al costat de diferents sectors republicans (que en molts casos formaven part dels seus equips directius) en projectes comuns de beneficència pública.

De fet, precisament és dins els espais de sociabilitat on es configuren i es modulen les identitats de classe i el *Figuerense* ens dona molts indicis de la construcció d'un grup de classe mitjana de perímetre prou ample i compromès amb un ordre burgès arrelat en els principis d'harmonia social. Un grup per al qual els projectes de caràcter social, de cara enfora, poden ser plenament compatibles amb una activitat cara endins, per als socis, caracteritzades pel foment de gustos elitistes. De fet, a mitjan anys seixanta, es rumoreja una possible fusió amb el *Liceo Figuerense*, un espai completament ancorat en les classes altes de la ciutat.

Serà l'experiència convulsa i contradictòria del sexenni que provocarà lentament l'erosió de la cohesió d'aquest grup i l'ocàs del seu significat polític, ja que no reïx organitzativament ni ideològicament. Sobretot, serà en el marc de la Restauració quan observem com la coherència programàtica del casino de la seva primera dècada (i encara més la seva força) entra en una fase de manca de projecte a llarg termini i de dispersió de les iniciatives.

També internament, en tant que associació, el *Figuerense* perd la referència d'uns locals propis que l'identifiquin (al contrari que d'altres entitats d'aquell moment) al mateix temps que l'oci i el gust burgès que canalitzava parcialment es transforma en més classista tot buscant altres alternatives més específiques.